Science and innovation research newsletter
scientific methodological journal
2026 / №-1
ngmpublication.uz

O‘QUVCHILARNING KASBIY MOYILLIKLARINI O‘RGANISH PSIXOLOGIK MUAMMO SIFATIDA

Yuldasheva Nafisa Kobilovna
Andijon davlat universiteti
Psixologiya va pedagogika kafedrasi katta o‘qituvchisi (PhD)
yuldasevanafisa9@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada o’quvchilarning kasbiy moyilliklarini o‘rganishning psixologik jihatlari, kasbiy shakllanish jarayoniga ta’sir etuvchi omillar hamda kasbiy yo‘naltirishning nazariy asoslari tahlil qilingan. Shuningdek, o’quvchilarning kasbiy qiziqishlari, qobiliyatlari va individual-psixologik xususiyatlarini aniqlashning ahamiyati yoritilgan. Tadqiqot natijalari asosida kasbiy moyilliklarni shakllantirishda psixologik diagnostika va pedagogik yondashuvlarning muhimligi asoslab berilgan.

Kalit so‘zlar: Kasbiy moyillik, kasbiy yo‘naltirish, kasbiy shakllanish, qobiliyat, qiziqish, motivatsiya, psixologik diagnostika, o’quvchi shaxsi.

Аннотация: В данной статье вопрос формирования внутренней склонности к профессии у студентов исследуется как психологическая проблема, анализируется содержание и сущность этого явления, уточняется понятие «склонность к профессии», а также Уточнены объективные и субъективные факторы, влияющие на процесс определения склонности, выделены результаты экспериментальной проверки действующих факторов.

Ключевые слова: Профессия, интерес, способности, склонности, способности, метод, студенты.

Abstract: In this article, the issue of forming an internal inclination to a profession in students is studied as a psychological problem, the content and essence of this phenomenon is analyzed, the concept of "inclination to a profession" is clarified, and objective and subjective factors influencing the process of determining inclination are clarified, the results of an experimental verification of the factors in force are highlighted.

Key words: Profession, interest, abilities, inclinations, abilities, method, students.

Kirish.

Bugungi globallashuv va texnologik taraqqiyot sharoitida yoshlarning ongli ravishda kasb tanlashi hamda kelajakdagi professional faoliyatga tayyorligini shakllantirish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, talabalarning kasbiy moyilliklarini aniqlash va ularni individual imkoniyatlariga mos ravishda kasbiy faoliyatga yo‘naltirish zamonaviy psixologiya va pedagogika fanlarining muhim ilmiy-amaliy yo‘nalishlaridan biridir. Chunki shaxsning kelajakdagi kasbiy muvaffaqiyati, mehnat samaradorligi va kasbiy qoniqishi ko‘p jihatdan uning qiziqishlari, moyilliklari hamda qobiliyatlariga bog‘liq bo‘ladi.

Kasbiy moyillik shaxsning muayyan faoliyat turiga nisbatan ichki qiziqishi, ehtiyoji va psixologik tayyorgarligini ifodalovchi murakkab psixologik hodisadir. Mazkur jarayon insonning individual-psixologik xususiyatlari, motivatsion sohasi, ijtimoiy muhit va ta’lim-tarbiya ta’siri asosida shakllanadi. Shu bois talabalarning kasbiy moyilliklarini ilmiy jihatdan o‘rganish, ularning professional rivojlanish imkoniyatlarini baholash hamda kasbiy yo‘naltirish tizimini takomillashtirish muhim ilmiy ahamiyat kasb etadi.

Jahonning yetakchi ta’lim va ilmiy-amaliy markazlarida o’quvchilarning kasbiy yo‘naltirilishi tizimini takomillashtirish, ularda kasbiy qiziqish, moyillik va qobiliyatlarni shakllantirish, shuningdek, kasbiy shakllanish jarayonida yuzaga keladigan ziddiyatlarni bartaraf etish masalalariga alohida e’tibor qaratilmoqda. Ayniqsa, o’quvchilarning o‘z qiziqishlari, individual imkoniyatlari va kasbiy moyilliklarini uyg‘unlashtirish orqali kelajakdagi faoliyatga muvaffaqiyatli integratsiyalashuvini ta’minlash muhim ilmiy-amaliy vazifa sifatida talqin etilmoqda. Shu bilan birga, pedagogik kommunikatsiyalarni rivojlantirish, o’quvchilarning kasbiy shakllanishining psixologik xususiyatlarini o‘rganish hamda ularni bo‘lajak pedagogik faoliyatga samarali tayyorlash bo‘yicha zamonaviy ijtimoiy-psixologik tadqiqotlar olib borilmoqda.

Adabiyotlar tahlili va metodologiyasi.

Zamonaviy psixologiya fanida kasbiy qiziqish, qobiliyat, ichki moyillik va individual imkoniyatlarni aniqlashga qaratilgan qator ilmiy izlanishlar amalga oshirilgan bo‘lib, mazkur yo‘nalishda turli nazariy va amaliy yondashuvlar ishlab chiqilgan. O‘quvchilarning o‘smirlik va ilk yoshlik davridayoq “kelajakda kim bo‘laman?” degan savolga qiziqishi ortib boradi. Mazkur qiziqish ota-onalar, tengdoshlar, pedagoglar hamda jamiyatdagi turli kasb egalari faoliyatini kuzatish natijasida shakllanadi. Quruvchi, shifokor, o‘qituvchi, agronom, o’quvchi kabi kasb egalari faoliyatini kuzatish o‘quvchilarda muayyan kasbga nisbatan dastlabki tasavvurlarni hosil qiladi.

Shu nuqtai nazardan, **Shavkat Mirziyoyev** tomonidan qabul qilingan o’quvchi-yoshlarni kasb-hunarga yo‘naltirish tizimini rivojlantirishga oid qaror va farmonlarda yoshlarni kasbga yo‘naltirish davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri sifatida belgilangan. Respublika tashxis markazi hamda hududiy diagnostik markazlar faoliyati asosida o‘quvchilarning kasbiy qiziqishlari, qobiliyatlari va moyilliklarini aniqlash bo‘yicha tizimli ishlar amalga oshirilmoqda.

Mamlakatimiz psixolog olimlari - **R. Z. Gaynutdinov**, **E. G‘. G‘oziyev**, **G‘. B. Shoumarov**, **B. R. Qodirov**, **V. M. Karimova**, **Sh. R. Baratov**, **Z. T. Nishonova** va boshqalar tomonidan kasbiy yo‘naltirish, kasbiy qiziqish va moyilliklarni tadqiq etishga oid muhim ilmiy ishlanmalar yaratilgan.

Natija va nazariya.

Muammoni o‘rganishga oid ilmiy adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, o’quvchilarni kasbga yo‘naltirish, ularning kasbiy qobiliyat va qiziqishlarini aniqlash masalasi ko‘plab olimlar tomonidan tadqiq etilgan bo‘lsa-da, mazkur hodisa o‘zining murakkabligi va ko‘p qirrali tabiati bilan ajralib turadi. Sharq mutafakkirlari ta’limotlarida ham yoshlarni kasb-hunarga o‘rgatish tarbiya va ta’limning muhim tarkibiy qismi sifatida talqin etilgan. Demak, kasb tanlash va kasbiy yo‘naltirish masalasi qadimdan dolzarb ijtimoiy-psixologik muammo sifatida o‘rganib kelinmoqda.

A. P. Seteshev o‘z tadqiqotlarida kasbiy muvaffaqiyatning psixologik mexanizmlari sifatida bilimga va kasbga bo‘lgan qiziqish, moyillik hamda turli qobiliyatlarni alohida ta’kidlagan. **Ye. A. Klimov** esa har qanday professional faoliyat umumiy va maxsus qobiliyatlarning o‘zaro integratsiyasi orqali amalga oshishini ilmiy asoslab bergan. **P. T. Magzumov** o‘quvchilarda kasbiy qiziqishni shakllantiruvchi asosiy omillar sifatida ota-onalar, sinf rahbarlari, fan o‘qituvchilari, ommaviy axborot vositalari hamda badiiy adabiyotlarning ta’sirini ko‘rsatgan. **Ye. M. Pavlyutenkov** esa kasbiy faoliyat

motivatsiyasi, hayotiy qadriyatlar va bo‘lajak kasb mohiyatini anglash kasb tanlash jarayonining muhim omili ekanligini qayd etgan.

Shuningdek, **S. N. Chistyakova** va **N. N. Zaxarov** o’quvchilarni kasbga yo‘naltiruvchi omillarni umumiy, tashqi (hududiy) va ichki (individual) omillarga ajratgan. Ularning fikricha, umumiy omillar jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy tuzilmasi bilan bog‘liq bo‘lsa, tashqi omillar muayyan hududning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish xususiyatlarini aks ettiradi. Ichki omillar esa o’quvchilarning individual-psixologik va psixofiziologik xususiyatlari bilan belgilanadi.

L. Yo‘yashi metodikasi va G. Rezyaapkin modifikatsiyasi asosidagi “Kasbiy moyilliklar so‘rovnomasi” natijalari (n=498)

Ko‘rsatkichlar	N	Minimum	Maksimum	O‘rtacha qiymat	Standart og‘ish	Asimmetriya	Ekstsess
Insonlar bilan ishlashga moyillik	498	3	12	7,41	2,268	-0,064	-0,879
Tadqiqotchilik kasblariga moyillik	498	3	12	7,26	2,080	-0,053	-1,124
Amaliy faoliyatga moyillik	498	3	12	7,07	2,123	-0,135	-0,526
Estetik kasblarga moyillik	498	3	12	6,92	1,801	0,184	-0,875
Ekstremal faoliyatga moyillik	498	3	12	7,25	2,344	0,185	-1,424
Rejaviy-iqtisodiy faoliyatga moyillik	498	3	12	7,33	1,845	0,122	-0,669

Tadqiqotimiz doirasida L. Yo‘yashi metodikasi va G. Rezyaapkin modifikatsiyasidagi “Kasbiy moyilliklar so‘rovnomasi” qo‘llanildi. Tadqiqotda jami 498 nafar respondent, jumladan 254 nafar erkak va 244 nafar ayol o’quvchi ishtirok etdi. Olingan natijalarga ko‘ra, “insonlar bilan ishlashga moyillik” shkalasi bo‘yicha o‘rtacha ko‘rsatkich 7,41 ballni tashkil etdi. Mazkur ko‘rsatkich o’quvchilarda kommunikativ qobiliyat, empatiya hamda insonlar bilan samarali muloqotga kirishish salohiyati nisbatan yuqori ekanligini ko‘rsatadi. “Tadqiqotchilik kasblariga moyillik” bo‘yicha o‘rtacha natija 7,26 ballni tashkil qilgan bo‘lib, bu o’quvchilarning ilmiy-izlanish faoliyatiga qiziqishi mavjudligini anglatadi.

“Amaliy faoliyatga moyillik” shkalasi bo‘yicha o‘rtacha ko‘rsatkich 7,07 ballni, “estetik kasblarga moyillik” shkalasi bo‘yicha esa 6,92 ballni tashkil etdi. “Ekstremal faoliyatga moyillik” ko‘rsatkichi 7,25 ballni tashkil qilgan bo‘lsa, “rejalashtirilgan iqtisodiy faoliyatga moyillik” shkalasida 7,33 ball qayd etildi. Statistik tahlillar natijasida ayniqsa “insonlar bilan ishlashga moyillik” va “iqtisodiy-rejaviy faoliyatga moyillik” ko‘rsatkichlari nisbatan yuqori ekanligi aniqlandi.

Mazkur natijalar o’quvchilarning ta’lim, xizmat ko‘rsatish, tibbiyot, iqtisodiyot, bank-moliya va pedagogika sohalariga qiziqishi yuqori ekanligini ko‘rsatadi. Shu bilan birga, ularda insonlarni tushunish, hamdardlik bildirish va samarali muloqot o‘rnatish kabi psixologik sifatlar yetarli darajada shakllanganligi kuzatildi. Bu esa zamonaviy jamiyatda pedagog, shifokor, iqtisodchi, bank xodimi kabi kasblarga bo‘lgan ehtiyojning ortib borayotgani bilan izohlanadi.

Xulosa.

Tadqiqot natijalari asosida xulosa qilish mumkinki, bugungi kunda o’quvchilar kasbiy shakllanishi va kasbiy yo‘naltirilishi muammosi psixologiya va pedagogika fanlarining

dolzarb ilmiy yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Mazkur jarayon o’quvchining individual rivojlanishi, kasbiy jihatdan o‘zini anglash va shaxs sifatida shakllanishida muhim o‘rin tutadi. Kasbiy yo‘naltirishni o’quvchining qiziqqan kasbiga bosqichma-bosqich kirib borishi, professional bilim, ko‘nikma va malakalarni egallashi, kasbiy muhim sifatlarni rivojlantirishi hamda shaxsning ichki dunyosini sifat jihatdan o‘zgartiruvchi murakkab va ko‘p bosqichli psixologik jarayon sifatida talqin etish mumkin. Mazkur jarayon kasbiy sotsializatsiya va individuallashuvning muhim bosqichi bo‘lib, bo‘lajak mutaxassisning kasbiy va shaxsiy poydevorini shakllantirishga xizmat qiladi.

Jadval natijalari shuni ko‘rsatadiki, tadqiqotda ishtirok etgan o’quvchilarda “insonlar bilan ishlashga moyillik” va “rejaviy-iqtisodiy faoliyatga moyillik” ko‘rsatkichlari nisbatan yuqori qayd etilgan. Bu esa respondentlarning pedagogika, tibbiyot, xizmat ko‘rsatish, iqtisodiyot va bank-moliya kabi insonlar bilan faol muloqotni talab qiluvchi kasblarga ichki qiziqishi mavjudligini anglatadi. Shu bilan birga, o’quvchilarda kommunikativ kompetensiya, empatiya va ijtimoiy moslashuvchanlik kabi psixologik sifatlarning shakllanganligi kuzatiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Ye. A. Klimov. Psixologiya professionalnogo samoopredeleniya. – Moskva: Akademiya, 2004. – 304 b.

2. E. G‘. G‘oziyev. Umumiy psixologiya. – Toshkent: O‘qituvchi, 2010. – 544

3. B. R. Qodirov. Kasb psixologiyasi. – Toshkent: Tafakkur, 2008. – 256 b.

4 V. M. Karimova. Psixologiya. – Toshkent: Abdulla Qodiriy nomidagi xalq merosi nashriyoti, 2002. – 205 b.

5. Sh. R. Baratov. Shaxs psixologiyasi va kasbiy shakllanish. – Toshkent: Fan, 2015. – 280 b.

6. A. P. Seteshev. Professionalnaya orientatsiya molodeji. – Moskva: Prosvesheniye, 1996. – 192 b.